

Arkeologi vid Mariakyrkan i Sigtuna

Anna Ölund

RAÄ 195:1
Sigtuna 2:41, 2:42 & 2:37
Sigtuna
Uppland

UPPLANDSMUSEET

Arkeologi vid Mariakyrkan i Sigtuna

Anna Ölund

RAÄ 195:1
Sigtuna 2:41, 2:42 & 2:37
Sigtuna
Uppland

Omslagsbild: Schakt för bergvärmeledning i augusti 2012, vid Mariakyrkan i Sigtuna. Foto mot SÖ.

Upplandsmuseets rapporter 2012:21
ISSN 1654-8280

© Upplandsmuseet, 2012

Foton: Anna Ölund om inget annat anges
Bearbetning av planer och ritningar: Anna Ölund

Upplandsmuseet, Fyrstorg 2, 753 10 Uppsala
Telefon 018 - 16 91 00.
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Inledning	6
Bakgrund	7
Mariakyrkan och kyrkogårdsområdet	7
Tidigare undersökningar	10
Målsättning	11
Genomförande	11
Undersökningsresultat	14
Ettapp 1	14
Ettapp 2	18
Ettapp 3	24
Ettapp 4	30
Sammanfattning	32
Administrativa uppgifter	33
Referenser	33
Bilaga 1. Mariakyrkans kyrkogård, kvartersindelning	37
Bilaga 2. Schaktövervakning i Olofsgatan (431-33058-2012)	39

Inledning

Upplandsmuseet, avdelningen Arkeologi, har efter beslut (lst dnr 431-20642-2012) från Kulturmiljöenheten på Länsstyrelsen i Stockholms län utfört en arkeologisk schaktningsövervakning vid Mariakyrkans kyrkogårdsområdet i Sigtuna. Schaktningsövervakningen utfördes mot bakgrund av Sigtuna församlings arbeten med dragning av bergvärme och ny el till Mariakyrkan och kyrkans gravkapell. Beställare var Sigtuna församling och projektet leddes av VVS-gruppen i Uppsala. Den arkeologiska schaktningsövervakningen utfördes av Anna Ölund, som också författat denna rapport.

Figur 1. Sigtuna stad med begränsningen för fornlämningsområdet Raä 195:1. Platsen för schaktningsövervakningen vid Mariakyrkan markerad med röd prick. Karta från Riksantikvarieämbetets Fornsök.

Bakgrund

Den arkeologiska schaktningsövervakningen föranleddes av Sigtuna församlings anläggande av bergvärmesystem. Kyrkan och den omgivande kyrkogården ligger i den nordöstra delen av Sigtuna medeltida stadslager, Raä 195:1. Det aktuella området ligger inom dagens stadskyrkogård och området har av förklarliga skäl sällan varit föremål för exploatering.

Figur 2. T.v. Mariakyrkans vackra västgavel fotograferat mot Ö 1946. Uppsala bild i Upplandsmuseets bildarkiv. UB010235.

Figur 3. T.h. S:t Olofs kyrkoruin som idag ligger inom Mariakyrkans kyrkogårdsområde. Fotot taget 1946 mot NÖ. Uppsala bild i Upplandsmuseets bildarkiv. UB010236.

Mariakyrkan och kyrkogårdsområdet

Mariakyrkan (Raä 30:1) är den äldsta kända tegelkyrkan i Mälardalen och den enda av Sigtunas åtta till elva medeltida kyrkor som fortfarande är intakt och i bruk (Wikström 2006). Kyrkan uppfördes som dominikanerkonventets klosterkyrka är byggd i en övergångstyp mellan romansk och gotisk stil. Den är en treskeppig hallkyrka med avsmalnande rakslutet kor. Mellan koret och det södra långhuset finns sakristian och i kyrkans nordvästra hörn finns ett smalt torn med spetsig huv, en s.k. turell, byggd i början av 1900-talet. Kyrkans västfasad är försedd med en trefönstergrupp, blindingar, en rikt profilerad portal, rundbågnischer, fönster och stråvpelare (figur 2).

Dominikanerna lyckades 1237 etablera ett konvent i Sigtuna efter ett misslyckande med samma uppgift 17 år tidigare. Genom den nytillträdde biskop Jarler (1236-55) fick nu dominikanerna stöd. Byggnationen började med konventkyrkans kor och fortsatte med ett det treskeppiga långhuset. Parallellt med kyrkobygget pågick uppförandet av klostrets

byggnader i anslutning till kyrkan på dess södra sida. Efter tio år invigdes kyrkan, men troligen var det endast koret och möjligen delar av långhuset som stod klara vid denna tidpunkt (år 1247). Kyrkans södra sida hade från början öppningar in till klostret, vilket fortfarande ses i form av rester efter valvbågar på kyrkans södra fasad (Tesch 1997, s 21ff. Styrfält 1997, s 37ff).

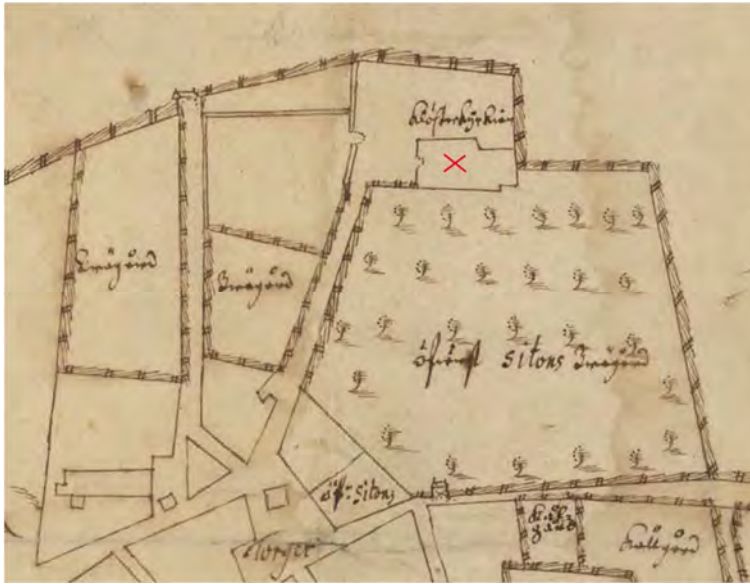
Omkring 1280 försågs kyrkan med slagna valv, sakristia och en takryttare placerad mitt det nya taket. År 1289 skänkte kung Magnus Birgersson (Ladulås) kopparplåt till kyrkans tak. På 1300-1400-talen försågs kyrkorummet med väggmålningar och altarskåp. Konventet och kyrkan fick stå orörda fram till reformationen 1529 då klosterdelen revs och tegel fraktades till Vasaslotten, medan kyrkan räddades kvar som församlingskyrka. Under slutet av 1500-talet och vid mitten av 1600-talet noterades flera reparationer av kyrkan. I stormakttidens spår smältes koppartaket om till kanoner 1686. Kyrkan försågs efter detta med ett spåntäckt tak. Renoveringarna av kyrkan under 1700-talet visade liten respekt för äldre tider. Under århundradet togs takryttaren bort, de norra strävpelarna restaurerades hårt, väggarna och valv vitkalkades och de medeltida fönstren sattes igen och nya större fönster togs upp. Under 1800-talet tycks kyrkans ekonomi ha varit svag och endast mindre akutätgärder genomfördes. Efter ett flertal insamlingar genomfördes en stor restaureringen 1904-05 som hade till uppgift att återställa kyrkans medeltida karaktär. Renoveringarna av de medeltida målningarna med hårda retuscheringar var dock mindre lyckad och ifrågasattes redan i sin samtid. De oputsade tegelväggarna togs fram, då de ansågs svara för det medeltida utseendet. Det medeltida högaltarskåpet återfick sin plats och sydväggens originalfönster återupptogs. Kyrkans södra långsida renoverades hårt och strävpelarna togs bort och det nordvästra hörnet försågs med det smala tornet, turellen. Mellan 1966-71 genomfördes nästa stora restaureringsarbete som omfattade yttre underhåll, grundförstärkning, golvarbeten, skapandet av nya ekonomiutrymmen under läktaren, samt kyrkorummets utformning och rengöring av det samma (Styrfält 1997, s 38ff).

Kyrkogården och dess förändringar är inte alls lika väldokumenterad som förändringarna av själva kyrkan. Den kyrkogård vi ser i dag är till stora delar skapad det senaste århundradet. De äldsta gravarna på dagens kyrkogård finns inom gravkvarter 1 och 2 som ligger invid och söder om S:t Olofs kyrkoruin samt gravarna inom kvarter 3 sydöst om Mariakyrkan. Norr om kyrkan finns gravkvarter 6-8, vilka tycks ha tillkommit på 1930-talet och framåt. Nordväst om kyrkan finns gravkvarter 4 och 5 där de flesta av gravarna är tillkomna på 1950-1990-talen. Kyrkogårdens nyaste del är gravkvarter 9 och 10 som ligger norr om bogårdsmuren men som idag ingår i kyrkogårdsmiljön (Bilaga 1).

För information kring kyrkogårdens utseende i äldre tid är vi till stora delar hänvisade till äldre kartmaterial. Sigtuna stads äldsta stadskarta är upprättad 1636. Kvartersindelningen och gatusträckningar stämmer väl med dagens men vissa gator har lagts till och andra har försvunnit. På kartan finns Mariakyrkan, S:t Lars, S:t Nicolai och S:t Per utritade men namnen på kyrkorna har förväxlats. Ett utsnitt över stadens norra del (figur 4) visar Mariakyrkan och dess dåvarande kyrkogård. På kartan är inte S:t Olofs kyrka markerad, men kyrkan hade vid denna tid en egen kyrkogård som med tiden slagits ihop med

Mariakyrkans kyrkogård. På kartan från 1636 framgår också att Mariakyrkans kyrkogård omgärdat mark norr och väster om kyrkan. Kyrkogårdens utbredning har troligen markerats med en bogårdsmur som finns inom partier väster om kyrkan. Denna mur tycks även inringa den västra och norra delen av kyrkogården kring S:t Olofs kyrka. I bogårdsmuren mellan Mariakyrkan och S:t Olofskyrkan finns en öppning utritad, möjligen en stiglucka.

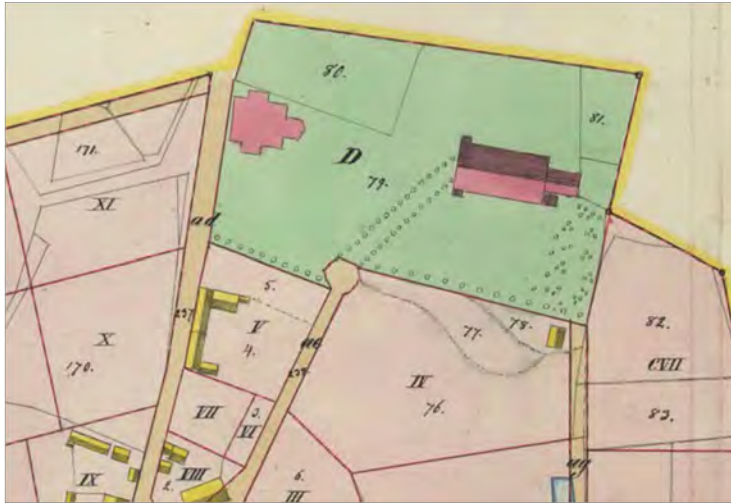

Figur 4. Utsnitt av den äldsta kända kartan över Sigtuna stad, en geometrisk avmätning från 1636. På kartan har Mariakyrkan benämnd Klosterkyrkan markerats med ett rött kryss. Tomten söder om kyrkan anges vid denna tid som överste Sitons trädgård. S:t Olofs kyrkoruin har inte markerats på kartan, men dock dess kyrkogård LSA A88-1:1.

På ägodelningskartan från 1810 (figur 5) framgår i princip samma kyrkogårdsstruktur som på 1600-tals kartan. Här syns bogårdsmuren som löpte runt S:t Olofs kyrkoruin tydligt. Om det funnits någon bogårdsmur mot öster vid denna tid framgår ej av kartmaterialet. Området närmast söder om kyrkan tycks nu ha tagits i anspråk. Detta förhållande förtydligas även på en karta i Ljunggrens atlas daterad till 1857 (figur 6). På denna karta framgår också att nya bitar mark tillkommit norr om S:t Olofs kyrkoruin samt två bitar mark öster och nordöst om kyrkan (jmf figur 5 och 6).

Figur 5. Kartöverlägg mellan den moderna staden och en historisk karta från 1810, framtagen av Anders Wikström, Sigtuna museum. Det grå sträcket markerar en trolig medeltida vägsträckning vars reminiscens ses i dagens Kyrkogatan. Bilden är något reviderad i fråga om sträckningen för bergvärmekulverten. Kartunderlag LSA A88-1:5.

Figur 6. Utsnitt av stadskarta över Sigtuna upprättad 1857 och fullbordad 1862. LSA A88-1:8.

Tidigare arkeologiska undersökningar

Sedan 2005 finns ett digitalt arkeologiskt undersökningsregister, ett StadsGIS för Sigtuna stad. StadsGISet innefattade år 2005, 360 arkeologiska undersökningar och har sedan dess kontinuerligt uppdaterats av Sigtuna Museum. I skrivandets stund finns dock inte informationen i StadsGISet tillgänglig utan uppgifter kring tidigare arkeologiska undersökningar är hämtade från en undersökningsplan som upprättades av Sigtuna Museum 2007 gällande samma ärende.

Området kring S:t Olofs kyrkoruin (Raä 29:1) har undersökts vid ett flertal tillfällen 1923, 2001, 2002, 2004 (Tesch 2006, Wikström 2006). Kyrkan har ansetts vara en av de äldsta stenkyrkorna i Sverige (se diskussion i Ros 2009, s 208ff). De senaste årens undersökningar visade på att stenkyrkan har haft två föregångare, en stenkyrka och troligen också en träkyrka. Översiktligt kan kyrkans historia anges; gravgård ca 980-1050, träkyrka ca 1050-1075, stenkyrka I ca 1075-1100-talets början och stenkyrka II vid 1100-talets början - reformationen (Wiström 2006). Vid undersökningarna har även gravar vilka tillhört de båda stenkyrkorna påträffats (Kjellström 2010).

Platsen för Sigtuna Dominikanerkonvent söder om Mariakyrkan (Raä 30:2-8) har undersökts vid ett flertal tillfällen, senast 2009 (Wikström & Viberg 2009 och där anförda undersökningar). Ett flertal byggnader har framkommit söder och sydöst om kyrkan. Konventets huvudbyggnader finns direkt söder om kyrkan med en öppen klostergård i mitten. Runt klostergården löpte en välvd korsgång som fortfarande går att se på kyrkans södra fasad. Den första arkeologiska undersökningen av området företogs redan 1895-96 vilken visade att hela anläggningen var 44 m lång. Vid samma tidpunkt undersöktes också en kapitelsal, strax söder om koret. De efterföljande undersökningarna som berört huvudbyggnaden har bekräftat resultaten från 1895-96 års undersökning, dock finns murrester som kan tyda på en äldre byggnadsfas än den som tidigare dokumenterats (Wikström & Viberg 2009). Öster om klosterbyggnaden vid nuvarande Uppsalavägen undersöktes 1944-45 en större medeltida byggnad i tegel på stensockel (Raä 30:4). Byggnaden har föreslagits ha haft en publik användning som hospital eller härbärge, men dess exklusiva utformning möjliggör att det ursprungligen var uppfört för ärkebiskopen (Tesch 1997, s 22ff).

Inga undersökningar har företagits direkt norr om kyrkan inom nuvarande gravkvarter 6, 7 och 8. Norr om bogårdsmuren på gravkapellets östra sida (vid gravkvarter 10) har arkeologiska undersökningar utförts 1953, 1955 och 1957. Vid den närliggande

brandstationen gjordes en förundersökning 2007, då delar av en tidigkristen gravgård påträffades. Vid samma undersökning grävdes två schakt på brandstationens baksida, mot gravkvarter 10. I det ena schaktet fanns raseringsmassor av tegel som tolkas tillhöra en byggnad som stått på vid gravkvarter 10 (Wikström 2007) (se figur 5 vid markering tegelugnar/tegelbyggnad). Denna tegelbyggnad uppmärksammades vid arbeten med anläggandet av den nya kyrkogården. Det var från början tänkt att kyrkogården skulle expandera åt söder, men dessa planer övergavs när lämningarna efter klostret påträffades. Istället skedde utvidgningen åt väster och norr och vissa uppgifter talar för omfattande schaktningsarbeten men tyvärr saknas arkeologisk dokumentation. Arbetena har dock fångats på tre bilder som visar omfattande tegel och stenmurar samt tjocka raseringsmassor. Bilderna har tolkats föreställa tegelugnar eller en tegelbyggnad (Tesch 1997, s 31., Wikström 2007, s 11f). Medeltida diplom daterade till 1300-talets första del omtalar "predikarbrödernas tegelhus" och "klostrets tegellada" på den jordlott som bör ha legat inom det aktuella området (se figur 4). I den första skriftliga beskrivningen av Sigtuna skrevs av Martin Aschaneus i början av 1600-talet. Av den framgår att ett biskopshus ska ha legat vid den norra stigluckan. Den norra stigluckans exakta placering är dock oklar, men enligt kartmaterial bör den ha legat strax SÖ om dagens gravkapell (se figur 4). Från dagens Kyrkogata och norr ut mot denna stiglucka har en medeltida vägsträckningen föreslagits gå. Den föreslagna vägsträckningen följer även gamla fastighetsgränser som finns än idag (Wikström 2007, s 12). Detta har alltså inneburit att när man färdats in till staden från Uppsalahållet har man passerat tegelugnen/tegelbyggnaden (biskopshuset?) in genom en stiglucka, över kyrkogården, förbi dominikanerkonventet på vänster hand och S:t Olofs kyrka på höger sida och vidare in i staden.

Frågan återstår; fanns det ett biskopshus eller tegelugnar på platsen norr om Mariakyrkan? Fotografierna från 1950-talet visar rester som likar fyrkanaler till en tegelugn. På bilderna ses även en mur av större sten med murbruk. Detta talar för att de snarare rör sig om en byggnad då tegelugnar inte murats med kalkbruk p.g.a. den höga bränningstemperaturen. Möjligen har det på platsen legat både tegelbyggnad/er med stensockel och tegelugnar? (Wikström 2007, s 12).

Målsättning

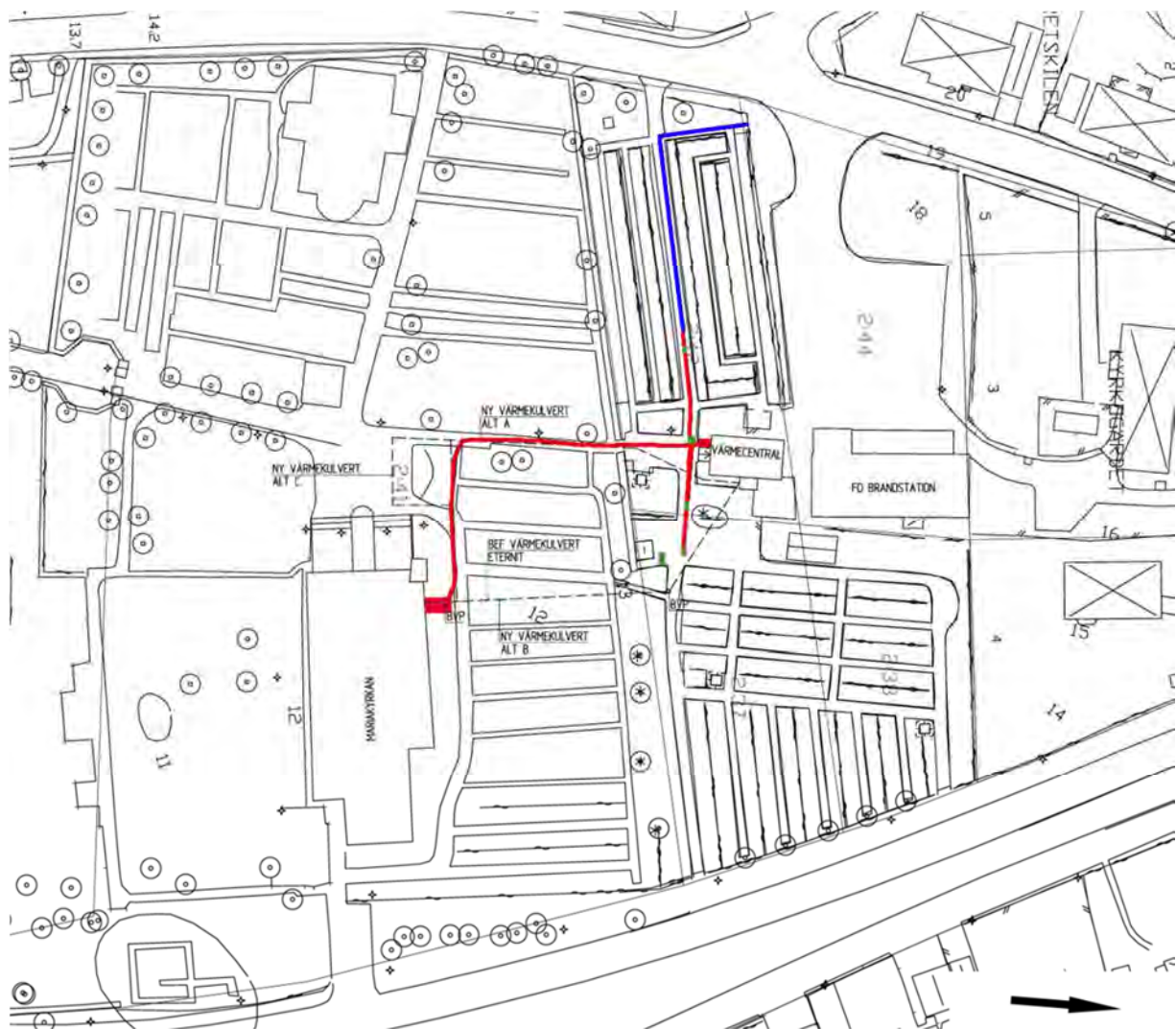
Målsättningen med den arkeologiska schaktningsövervakningen var att konstatera om kulturlager, gravar eller andra konstruktioner skulle komma att påverkas vid schaktning för bergvärmekulvert på dagens kyrkogård. Schakten och de framkomna lämningarna skulle dokumenteras.

Genomförande

Arbetet omfattade schakt för bergvärmekulvert från Mariakyrkans norra del till gravkapellet norr om kyrkan. Vidare grävdes borrhöpar för borrhöningen av bergvärmen samt ett schakt mellan dessa borrhöpar (figur 7). Utöver schakten för bergvärmen grävdes även schakt för el på kyrkogårdens nordvästra del. Arbetet skedde inne på dagens kyrkogård vilket medförde att arbetet krävde visad hänsyn gentemot kyrkogårdsbesökare, pågående aktiviteter och ceremonier. Mariakyrkan och dess kyrkogård är också en välbesökt kulturmiljö som gästas av stora turistgrupper närmast dagligen (sommartid). Arbetet påbörjades i början av augusti 2012 och slutfördes i slutet av samma månad. Med ett mindre tillägg i slutet av september.

För projektledningen svarade VVS-gruppen i Uppsala. Markentreprenaden sköttes av Husrestauratören AB. Bergvärmearbete och el-arbetet omfattade för arkeologins del endast

arbetet på kyrkogården. Det invändiga arbetet i kyrkan omfattades inte av länsstyrelsens beslut och kom inte att övervakas av arkeolog.

Figur 7. Situationsplan med schaktet för bergvärmekulverten markerat med rött, bergvärmegropar med grönt och schaktet för el markerade med blått. Planunderlag från VVS-gruppen. Observera riktning för norrpil.

Bergvärmeschaktet grävdes ca 1 m brett och 0,8 m djup och borrhöparna grävdes ca 1 m breda och 0,6 m djupa. Schaktet som löpte mellan borrhöparna hade ett djup på 0,6-0,7 m under markyta. Vid Mariakyrkans norra fasad och vid gravkapellet var schaktdjupet större, upp till 1,5 m vid kyrkan och ca 2 m vid gravkapellet. Detta för att möjliggöra byte av befintlig kulvert vid kyrkan och borring av hål för ledningen in i gravkapellet. Elschaktet grävdes ca 0,5 m brett och 0,7 m djupt. Arbetet skedde etappvis för att inte störa verksamheten på kyrkogården mer än nödvändigt. Detta medförde att en sträcka om ca 25-20 m grävdes per dag och lades igen samma eftermiddag. Den etappvisa schaktningsövervakningen medförde problem för nedläggningen av bergvärmekulverten som inte var möjlig att nedläggas i etapper. För att tillgodose församlingens önskemål om en tillgänglig kyrkogårdsmiljö kom först den arkeologiska schaktningsövervakningen att ske och sedan grävdes hela sträckan upp på nytt och bergvärmekulverten lades ned i ett svep.

Generellt sett fungerade schaktningsarbetet väl, trots att schaktningsarbetet skedde på en mycket begränsat arbetsområde på smala kyrkogårdsgångar nära gravvårdar och med kyrkogårdsbesökare och turistgrupper i närheten.

Figur 8. T.v. Mariakyrkans västgavel samt schaktet för bergvärme. Foto mot SÖ

Figur 9. T.h. Schakt i gravkvarter 9, i bakgrunden gravkapellet. Foto mot Ö.

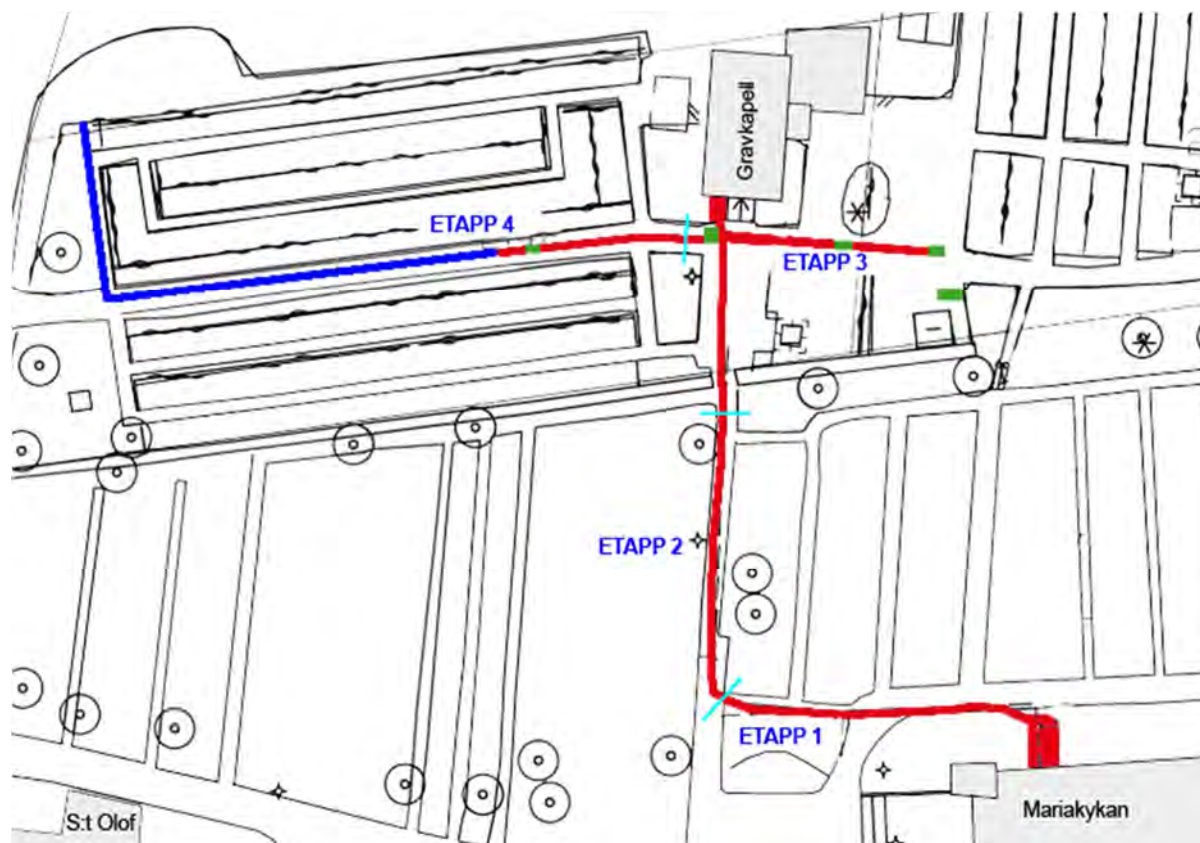
Det arkeologiska arbetet omfattade uppmätning och beskrivning av schakten, kulturlagren samt framkomna lämningar. Dessa dokumenterades genom konventionell ritning och beskrivning samt fotodokumentation. Lägesbestämning i X och Y led gjordes utifrån kyrkan, gravkapellet samt identifierbara element på kyrkogården. Ingen höjdmätning (Z-värde) av lämningarna gjordes utan alla höjdvärden anger djupet i meter under befintlig markyta.

Vid schaktningsövervakningen påträffades en stor mängd ben från tidigare omrörda eller flyttade begravningar. Benslag och läge dokumenterades på planritningen över schaktet. Enligt överenskommelse med Sigtuna församlings kyrkogårdsförvaltning samlades dessa ben ihop för att efter avslutat arbete återbegravas på ny anvisad plats inom kyrkogården. Fram till återbegravningen förvarades benen i gravkapellet. I den mån det var möjligt tilläts gravar ligga kvar på sina ursprungliga platser. Gravarna täcktes över med en markduk och platsen märktes upp inför nedläggningen av bergvärmekulverten.

Inga fynd eller delar av skelett har omhändertagits av Upplandsmuseet, utan benmaterialet, har dokumenterats och återbegravts inom på kyrkogårdsområdet.

Undersökningsresultat

Schaktet för bergvärmekulverten mätte ca 70 m från Mariakyrkans norra del till gravkapellets västra hörn. Schaktet som löpte i öst-västlig riktning förbi gravkapellet var ca 35 m långt. Schaktsträckan har vid rapportskrivandet delats in i fyra deletapper för en mer överskådlig presentation, etapp 1-4 (figur 10).

Figur 10. Situationsplan över bergvärme- och elschakt på Mariakyrkans kyrkogård. Bergvärme angivet med rött och elschakt med blått. Planunderlag från VVS-gruppen. Planen orienterad mot norr.

Etapp 1

Till etapp 1 har den sträcka av schaktet förts som löpte från kyrkans nordvästra del upp till kyrkogårdens centrala grusgång. Invid kyrkans fasad grävdes en grop ca 2,5 x 3 m och ca 1,5 m djup. Detta för att utnyttja befintligt borrhål för äldre värmeledning. Schaktet löpte sedan från gropan vid kyrkan mot väster. Schaktet var ca 0,9 m brett och 0,8 m djupt.

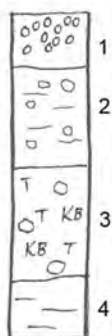
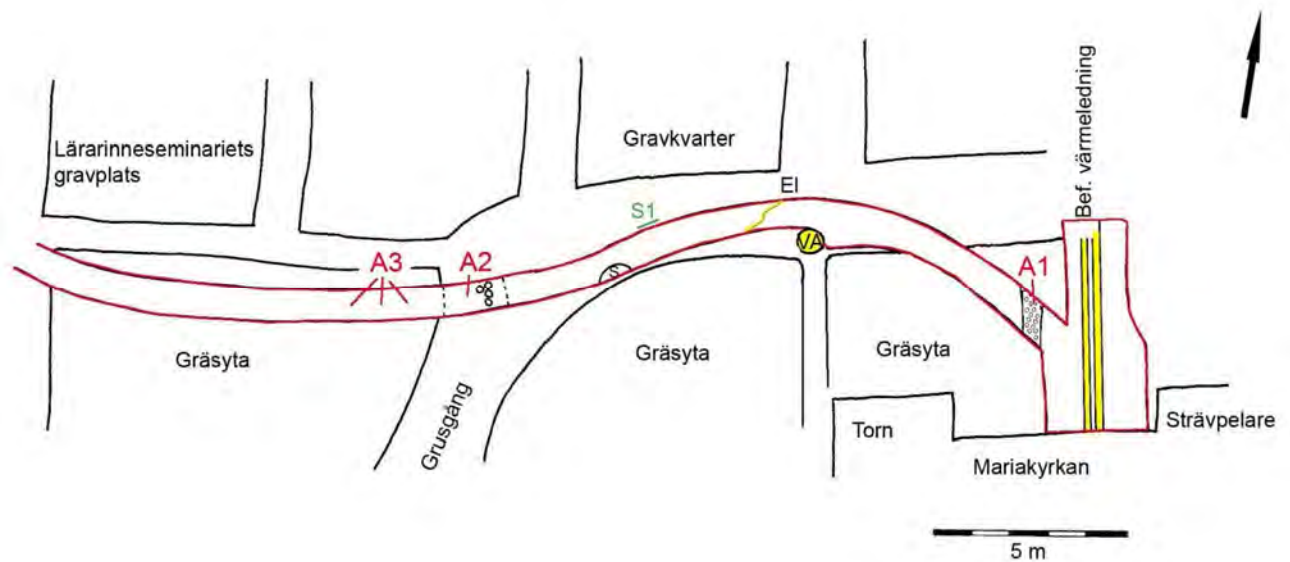
Kulturlagerbilderna för sträckan var relativt enhetliga. Markytan utgjordes av gruset till grusgång, ca 0,15 m tjockt och under gruset fanns 0,1-0,15 m tjockt matjordslager. På 0,3 m under markytan fanns relativt finkrossade raseringsmassor blandade med lera. I lagret fanns inslag av sten, grus, tegelbitar - tegelkross (stortegel) samt bitar av kalkbruk. Ca 0,7 m under markytan fanns grå homogen lera. Denna lera fanns mot botten av schakten i hela området och utgör "sterilen" på platsen. På vissa ställen kunde man dock observera små enstaka tegelbitar samt stänk av kol i leran, vilket talar för att den inte är helt atropogent opåverkad.

Raseringslagret med kalkbruk, tegel och småsten avtog i tjocklek åt väster och var ej närvarande vid de sista metrarna av etapp 1.

Figur 11. T.v. Schaktning för etapp 1. Foto mot Ö.

Figur 12. Nedan. Schaktplan över etapp 1, som löpte mellan Mariakyrkans norra del mot väster och upp till kyrkogårdens centrala grusgång. Röd linje anger schaktets begränsning samt läge för arkeologiska lämningar. Gult anger recenta störningar. Skala 1:200.

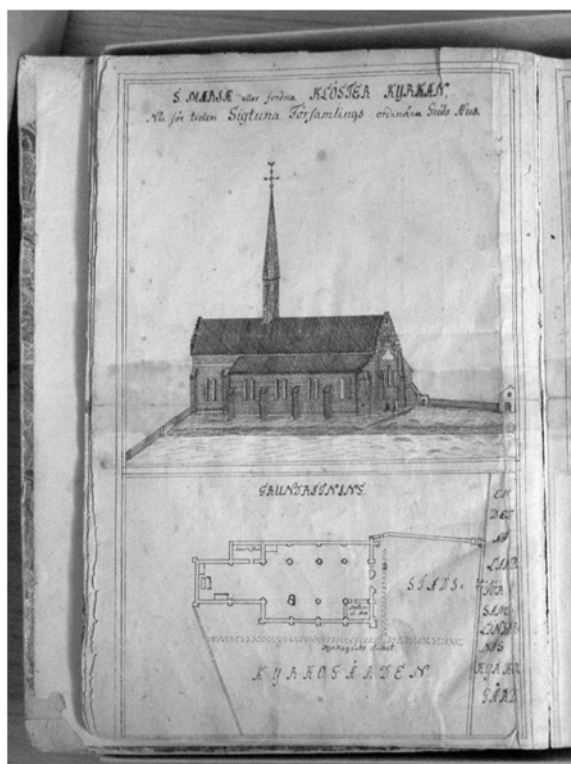

Figur 13. Sektionsutsnitt vid S1 i skala 1:20. 1; Grusgång. 2; Stenblandad lucker lera. 3; Raseringslager av tegelkross, kalkbruk, sten och grus. 4; Grå lera med kolstänk och enstaka små tegelbitar.

A1- Dike

A1 har tolkats som resterna efter ett stenfyllt dike. Detta låg ca 0,9 m under markytan och var fyllt av 0,05- 0,1 m stora runda stenar. Diket var ca 0,9 m brett och löpte i närmast nord-sydlig riktning. Det var nedgrävt i den sterila bottenleran och nedgrävningen var inte möjlig att se i ovanliggande lager. Över diket fanns rester efter rasering där tegelkross och kalkbruk blandats med relativt torr sandig lera.

En odaterad skiss, troligen från 1700-tal visar Mariakyrkan och delar av kyrkogården (figur 14). Av denna framgår att bogårdsmuren löpte från kyrkans östra gavel och norr ut samt från kyrkans NÖ gavel mot, mot väster. I bogårdsmuren anas två stigluckor, en mindre invid kyrkans sydöstra hörn och en större längre åt väster. Runt kyrkan finns ett kyrkodike markerat. Diket kan ha fungerat som en dränering för att torrlägga den fuktiga marken där Mariakyrkan anlagts. Diket kan även ha hållit frigående djur borta från kyrkobyggnaden. Samtida uppteckningar som berör andra kyrkogårdsmiljöer tar upp problem med just frigående djur som grisar och höns (muntl. Herman Bengtsson).

Figur 14. Skiss, troligen från 1716. Av bilden framgår ett kyrkogårdsdike som löpt runt kyrkans norra och västra del. Av bilden framgår även bogårdsmuren med två stigluckor mot söder. Foto erhållet av Anders Wikström. Originallets placering okänd.

Figur 15. Nedan. Stenfyllt dike A1 som låg i nordsydlig riktning vinkelrätt mot Mariakyrkan. Foto mot NV.

A2- Bendepå

Vid A2, cirka 10 m VNV om kyrkan påträffades en bendepå. På platsen, 0,65-0,7 m under markytan hade ben från omgrävda gravar återdeponerats i marken. På 0,7 m djup låg tätt liggande kranium, sammanlagt 16 st. Kranierna hade placerats i botten på gropen och ovanpå dem och delvis mellan dem hade stora rörben lagts. De rörben som fanns representerade var; lårben (femur), skenben (tibia), vadben (fibula), överarmsben (humerus), strålben (radius) och armbågsben (ulna). Rörbenen var i stort sett intakta och välbevarade. Kranierna var också välbevarade men många saknade underkäke (mandibula). Inga mindre ben som kotor, revben, hand- eller fotben fanns i bendepån.

Ovan skelettdelarna låg taktegel i form av fjälltegel, en bit nocktegel samt många bitar av krossade taktegelpannor blandat med vanligt stortegel. Teglet hade troligen lagts över benen i depån som skydd. Fjällteglet var ca 25 x 25 cm stora kvadratiska plattor, ca 3 cm tjocka, med en klack för hängning i läkten. Fjälltegel, bäversvansar och spåntegel dateras

vanligen till tidigmedeltid och räknas som föregångare till munk- och nunneteglet (Andersson & Hildebrand 2002, s 195ff). Ovan teglet fanns samma raseringslager som fanns längs hela etapp 1, alltså finkrossat tegel, kalkbruk och småsten blandad med sandig lera. Ingen nedgrävningskant för bendepån var möjlig att se i plan eller sektion.

Figur 16. T.v. Två plattor fjälltegel, ca 25 x 25 cm samt till vänster om dem en del av en trasig nocktegelplatta. Detta tegel fanns ovan skelettdelarna i bendepån.

Figur 17. T.h. Två kranier tätt tillsammans. I bendepån påträffades sammanlagt 16 kranier.

Gropen för bendepån var ca 2 m lång inom schaktet. Hur stor gropen varit är oklart, då den fortsatte både mot norr och söder. Att påträffa omdeponerade gravar är vanligt både i kyrkor och på kyrkogårdar. Det är troligt att benmaterialet i depåerna kommer från äldre uppgrävda gravar, från olika ställen inom kyrkogården och från olika tider. Ett urval av benen har sedan samlats ihop och återbegravts i en separat grop som bildar bendepån. Urvalet tycks väldigt medvetet där de viktigaste benen (eller de som är lättast att identifiera) får representera människans kvarlevor. Liknande bendepåer är relativt vanligt förekommande och har bl.a. påträffats i Uppsala domkyrka 2007, Uppsala-Näs kyrka, Uppland 2006, Algutsboda kyrkogård i Kalmar län 2006 och vid Lönnås kyrka i Motala 2008 (Kjellberg manus, Olsson 2006, Jonsson 2006, Ohlsén 2008). De ben som låg i vägen för dragningen av bergvärmekulverten samlades ihop och förvarades i gravkapellet i väntan på återbegravning.

Det går ej att avgöra när bendepån anlades utifrån de resultat som framkom i samband med den arkeologiska schaktningsövervakningen. Oklart är också var det medeltida fjällteglet legat primärt. Kyrkan tycks aldrig ha haft tegeltak, vilket däremot bogårdsmuren troligen har haft. Ett vykort från tiden efter 1925 visar att den södra stigluckan hade munk- och nunnetegel (och alltså inte fjälltegel) (Hjort & Edéus 1995). Möjligheten finns också att någon del av klostret var haft en taktäckning av fjälltegel. Att bendepån varit täckt med medeltida taktegel och stortegel behöver inte nödvändigtvis betyda att bendepån är medeltida.

A3- skelettrest

Vid A3 i figur 12 påträffades löst liggande skelettrest på ett djup mellan 0,6-0,7 m. Här påträffades ett kranium och två skenben (tibia). Dessa låg dock inte i anatomisk position och härrör sannolikt från tidigare omgrävda äldre gravar. Möjligen har även dessa ben från början deponerats i bendepån A2.

Etapp 2

Etapp 2 löpte från svängen upp på den centrala grusgången fram till strax innan bogårdsmuren (figur 10). Denna sträcka grävdes liksom etapp 1 ca 0,9 m bred och 0,8 m djup. Schaktet grävdes i nord-sydlig riktning mitt i grusgången, som vid detta parti var ca 3 m bred omgiven av gravvårdar på båda sidor. För att inte skada gräset framför de närliggande gravvårdarna lades marktäckande duk ut för schaktmassorna.

Kulturlagren var generellt sett lika i hela schaktet. Överst fanns grusgången vars djup var ca 0,2 m. Under detta fanns ett kompakt lager av grå kompakt sand ca 0,08 m tjockt. Under detta fanns ett 0,35 m tjockt omblandat lager av sandig lera med raseringsrester av sten, tegelbitar och kalkbruk. På 0,7 m djup fanns grå lera med mycket små inslag av tegelkross och enstaka kolstänk.

I schaktets södra del fanns ett kompakt lager ren gul finkornig sand, ca 0,08 m tjockt. Detta sandlager har tolkats som en rest efter en äldre kyrkogårdsgång (figur 20).

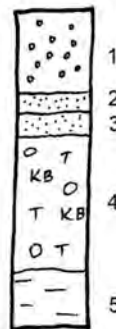
Figur 18. Översikt över etapp 2 från A6 och mot norr. Foto mot N.

Figur 19. Översikt av schaktet etapp 2 vid svängen vid Lärarinnehemmets gravplats. Foto mot S.

Figur 20. T.v. Sektion längs etapp 2, här med ett lager av ljusgul sand som tolkats som en tidigare kyrkogårdsgång. I bakgrunden Mariakyrkans västra gavel. Foto mot SSÖ.

Figur 21. T.h. Sektionsutsnitt vid S2 i skala 1:20. 1; Grusgång. 2; Kompakt grå sand. 3; Ljusgul fin sand. 4; Lera med inslag av tegelbitar, tegelkross och kalkbruk. 5; Grå lera.

Kulturlagren uppvisade en omörd lagerföljd och de många gravar och delar av orörda gravar som påträffades längs etappen visar på att omfattande grävarbeten företagits i äldre tid. Det var inte möjligt att se gravarnas nedgrävningsskanter, utan de blev synliga först i och med att trärester och eller skelettdelar påträffades.

Inom två partier längs etapp 2 observerades ett större tegelinslag i raseringslagret. Teglet var välbränt stortegel som förekom i storleksordning från hela bitar till tegelkross. Orsaken till teglets närvaro är oklar, då ingen tidigare känd byggnad eller konstruktion är känd inom denna del av kyrkogårdsområdet. Sannolikt har stora mängder jordmassor samt tegel förflyttats runt inom kyrkogårdsområdet i takt med rivning av klostret, rivning av bogårdsmurar och rivning av tegelugnar/ärkebiskopshus samt för anläggandet av nya gravkvarter i modern tid.

Figur 22. Foto av sektion vid parti med stora tegelinslag. För orientering se figur 22. Foto mot NV.

Figur 23. T.v. Schaktplan över etapp 2. Röda linjer anger schaktets begränsning samt läge för arkeologiska lämningar. Grönt anger läge för sektionens ritning. Gult anger recenta element. Skala 1:200.

A4- skelettrester

Vid A4 i figur 23 ovan, påträffades löst liggande skelettrester 0,6 m under markytan. De benslag som observerades var delar av kranium, lårben (femur), nyckelben (clavicula) samt handben (metacarpal, lunatum). Ibland benen observerades även kistspik. Benen har tolkats som rester efter en tidigare omgrävd grav. De samlades ihop för återbegravning på annan plats inom kyrkogårdsområdet.

A5- skelettrester

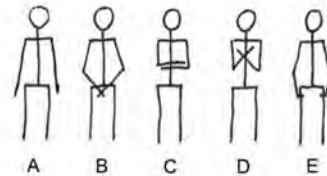
Vid A5 i figur 22 påträffades ett löst liggande välbevarat kranium av en ej fullvuxen individ (juvenil) på 0,65 m djup under markytan. Kraniet har tolkats som tillhörande en äldre gravläggning som skadats vid tidigare grävning på kyrkogården. Kraniet kommer att återbegravas med övriga insamlade ben.

A6- grav

A6 utgjordes av en intakt grav som påträffades på 0,9 m djup. Den döda var begravd med huvudet i väster och fötterna i öster. Schaktet löpte över kroppens mittparti och endast underkäken, bålen och den övre delen av bäckenet kunde friläggas. Graven var nedgrävd i den grå leran som fanns i botten av schaktet inom hela kyrkogårdsområdet. Skelettet i graven var mycket välbevarat men höger hands ben liksom vänster armbågsben (ulna) kom att delvis förflyttas av grävmaskinen.

Intill skelettet fanns i de lösa jordmassorna påträffades en kistspik. I övrigt kunde inga spår av en eventuell kista iaktas, vilket gör det möjligt att den döda begravts i svepning, utan kista. Den dödas händer hade placerats i kors över bäckenet, armställning B enligt Redin. Armställning B som har vinklade armar och händer på bäckenet dominerar under högmedeltid (Redin 1976). Ytterligare en armställning, E, har lagts till armställningstypologin efter undersökningen av ca 550 gravar, daterade till 1100-1800-tal och som undersöktes vid Linköpings domkyrka 2002-2003 (Tagesson & Westerlund 2004:14f). Armställning E har vid undersökningen i Linköping daterats till perioden 1700-1810. Dock har gravar med samma armställning tolkats som äldre än B, C och D gravar i kv Humlegården 3 i Sigtuna. Gravläggningarna i Humlegården har även visar att armställningstypologin inte riktigt stämmer överens med tidigare föreslagna dateringsintervall (Kieffer-Olsen 1993) utan förekommer parallellt under långa perioder (Wikström 2006 s 191).

Efter dokumentation av grav A6 lades en markduk över skelettet som skydd och graven fick ligga kvar på ursprunglig plats. Värmekulverten samt grusläggningen för denna kom sedan att dras över graven.

Figur 24. Ovan. Armställningstypologi efter Redin 1976 och Tagesson & Westerlund 2003. Skiss Anna Ölund.

Figur 25. Grav A6 från ovan. Observera att handbenen och vänster strålben flyttats ur ursprungligt läge. Måttstocken anger 20 cm.

Figur 26. T.v. Grav A6 som låg 0,85 m under grusgången. I bakgrunden gravkvarter 5 samt S:t Olofs kyrkoruin. Foto mot SV.

Figur 27. T.h. Grav A10 längs etapp 2. Foto mot N.

A7- skelettrester

Vid A7 i figur 19 påträffades rester efter en tidigare skadad gravläggning ca 0,6-0,7 m under markytan. De benslag som observerades på platsen var en tibia, en fibula, en ulna samt delar av pelvis. Benen låg ej i anatomisk position och de samlades in för återbegravning på annan plats inom kyrkogårdsområdet.

A8- skelettrester

A8 utgjordes av omrörda skelettrester efter en tidigare skadad grav. På platsen påträffades ett strålben (radius), handlovsben, delar av bäckenben samt två kistspikar på ett djup av 0,7 m under markytan. Benen samlades in för senare återbegravning.

A9- grav

A9 utgjordes av en tidigare skadad gravläggning på ett djup av ca 0,85 m under markytan. På platsen påträffades fragment av en träkista, kistspik samt ett kranium. Delvis över kraniet låg en bit av ett bäckenben som troligen kommer från en intilliggande omrörd grav. Bäckenbenet samlades in för återbegravning på annan plats inom kyrkogårdsområdet. Kraniet samt resterna efter kistan täcktes över med markduk och fick således ligga kvar under bergvärmekulverten.

A10 - grav

På 0,75 m djup påträffades vid A10 resterna efter en träkista. Kistan var ca 40 cm bred vid huvudändan och mycket fragmentarisk. Invid kistan påträffades tre kistspikar. Inget kistlock var möjligt att se. Den begravdas kranium låg upp mot kistans gavel och resten av kistan var orienterad utanför schaktet i östlig riktning. Ovan och delvis runt graven fanns enstaka ben från omrörda gravar, vilka samlades in för återbegravning. Grav A10 täcktes över med markduk och fick ligga kvar under bergvärmekulverten.

Figur 28. Rester efter kistbegravning A10.
Foto från ovan.

A11 - grav

A11 utgjordes av resterna efter en kistbegravning på 0,8 m djup. Endast gravens huvudända kom att beröras av schaktets dragning. Kistan var mycket fragmentarisk och träresterna var nedbrutna. Gravens utbredning framträdde snarast som en svag mörkfärgning mot den grå omgivande leran. Kistans gavel uppskattades till 40 cm. Vid kistans övre högra del påträffades fyra kistspikar. Delar av ett relativt välbevarat kranium var synligt i graven. Vidare framrensning av skelettet gjordes ej utan graven täcktes över med markduk och fick ligga kvar på plats under bergvärmekulverten. På samma plats som A11 påträffades delar av ett kranium tillhörande en ej fullvuxen individ, samt delar av ett bäcken. Dessa skelettresterna framkom på 0,5 m djup och tolkades som omrörda skelettdelar vilka togs om hand för återbegravning.

A12 - grav

A12 utgjorde en mycket skadad grav på 0,65 m djup. På platsen påträffades ett kranium samt två överarmsben (humerus). På platsen för den gravlagdas bål låg två lårben. Platsen för A12 har utifrån den anatomiska positionen av överkroppens ben tolkats som den primära platsen för begravningen. Dock har graven störts då lårbenen lagts ned. Det är oklart om lårbenen härstammar från samma individ som den i graven. Gravens ringa djup medförde att skelettresterna var tvungna att flyttas för återbegravning på annan del av kyrkogården.

A13 - skelettrest

A13 utgjorde resterna efter en mycket skadad grav på ca 0,6 m djup, som omrörts av dels en kraftig rot och dels från tidigare grävarbeten på platsen. På platsen fanns delar av ett kranium samt delar av ett bäcken liksom två kistspikar. Det gick inte att avgöra om platsen var den primära begravningsplatsen eller om resterna efter kistbegravningen flyttats hit.

A14 - grav

A14 utgjordes av en mycket skadad begravning på 0,8 m djup. Graven har sannolikt skadats genom grävning i modern tid då en liten bit flintgods påträffades i den omrörda fyllningen. På platsen påträffades ett kranium, bröstben, ett lårben, ett strålben och en kota. Dessa ben låg ej i anatomisk position. Benen samlades in för återbegravning på annat ställe inom kyrkogårdsområdet.

Sammanfattning av gravarna vid etapp 2

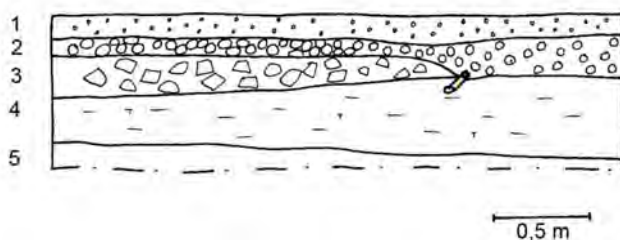
Längs etapp 2 dokumenterades 11 A-nummer, varav sex gravar och fem platsen för skelettrester. Definitionen mellan dessa har varit om lokaliteten varit den primära platsen för gravläggningen eller inte. Detta har i flera fall varit mycket svårt att avgöra då gravarna till stora delar var skadade av tidigare markarbeten, vilket särskilt gäller för de gravar som grävts ned på ett ringa djup. Alltså, ju längre nedgrävd graven var desto bättre bevarad var den. Benmaterialet har inte bedömts av osteolog, utan av arkeolog på plats. Benslag liksom anatomisk position har noterats liksom eventuell förekomsten av skelettdelar från ej vuxna individer. Benen var generellt sätt mycket välbevarade med den yttre benvävnaden intakt. Möjligen har jordmånens kompakthet och kalkhalt samt syrefattigdom bidragit till detta. Däremot var kistorna i de gravar som hade spår efter kistor dåligt bevarade. Det enda som återstod av kistorna var multnade fragmentariska trärester samt avtryck efter träresterna mot den grå omgivande leran som fanns i botten av schaktet. Kistspiken var däremot varit relativt välbevarad.

Gravarnas dateringsintervall är oklart då inga daterande fynd påträffats i samband med undersökningen. Ingen kolprovsdatering har heller företagits. I en grav (A6) tolkades den dödes armställning som typ B. Övriga gravar låg till största del utanför schaktet, dock låg samtliga med huvudet i väster och fötterna i öster. Armställning B brukar vanligen dateras till högmedeltid. Vid denna tid är det dominerande gravskicket svepning. Grav A6 kan vara från högmedeltid, men kan också vara från efterreformatorisk tid.

De tätt liggande gravarna A9, A10 och A11 har antagits vara från samma tidsperiod då de tagit hänsyn till varandras placering och är nedgrävda på samma djup. Dessa tre gravar hade spår av kistor och är gissningsvis från perioden 1600-1800-tal.

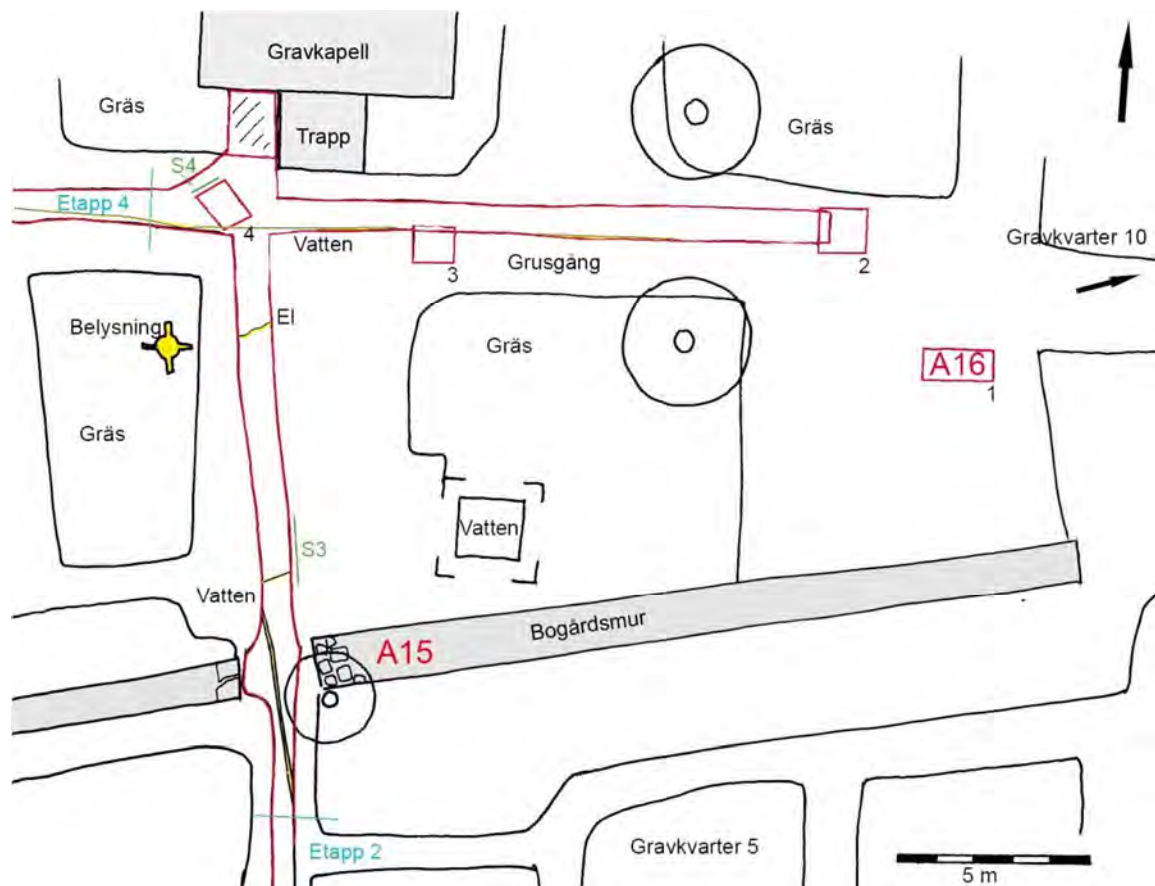
Etapp 3

Till etapp 3 räknas schaktet från bogårdsmuren till gravkapellet samt schaktet från gravkapellet mot öster. Till etappen har också borrhoparna 1-4 förts (se rödmarkerade rutor med nummer i figur 28). Schaktet var som tidigare ca 0,9 m brett. Schaktdjupet var 0,8 m längs sträckan mellan bogårdsmuren och gravkapellet och 0,6 m längs sträckan från gravkapellet mot öster.

Figur 29. Sektionsritning vid S3, strax utanför bogårdsmuren. Lagerbeskrivning: 1, Grusgång. 2, Recent stenfyllning av 0,05 m stora runda stenar i grusig sand, störd av vattenledning i den södra delen. 3, Grusig sand med stort inslag av röd granit från stora block till små flisor. 4, Grå lera med enstaka bitar tegelkross. 5, Naturlig opåverkad ljus sandigt grus. Sektionen ritad mot öster i skala 1:40.

Figur 30. Schaktplan över etapp 3 som företogs på kyrkogårdens nya del vid gravkapellet. Röda linjer anger schaktets begränsning samt läge för arkeologiska lämningar. Grönt anger läge för sektionsritning. Gult anger recenta element. Skala 1:200.

Figur 31. Schaktningen för etapp 3 påbörjas. Bakom jordhögen skymtar bogårdsmuren och i bakgrunden ses S:t Olofs kyrkoruin. Foto mot SV.

Sträckan mellan bogårdsmuren upp till gravkapellet grävdes ca 0,7-0,8 m djup och 0,9 m bred. Vid bogårdsmuren innehöll lagret under grusgången relativt mycket tegel, vilket fortsatte fram till ca 0,5 m norr om bogårdsmuren (figur 22 & 23). Grävarbetet var något krångligt vid genomgången vid bogårdsmuren p.g.a. vattenrör, trångt utrymme i sidled samt ett lågt växande träd. Ytterligare ett vattenrör samt nedgrävd elkabel för belysning påträffades längs schaktsträckan.

Kulturlagren i denna skiljde sig från de som fanns inne på den gamla delen av kyrkogården. Överst fanns här grusgången ca 0,10 m tjock och under denna ett 0,10 fyllnadslager av runda 0,05 m stora stenar i sand. Under detta fanns ett 0,3 m tjockt lager med sprängsten samt natursten. Stenmaterialet var röd granit i storleksordningen 0,3 m till krossade små flisor. Bland granitblocken fanns sand och grus.

Figur 32. T.v. Översikt av schakt vid etapp 3 sträckan mellan gravkapellet och bogårdsmuren. Foto mot S.

Figur 33. T.h. Schaktet från bogårdsmuren upp mot gravkapellet. Foto mot N.

De röda granitblocken skapade stor huvudbry då det till en början antogs att stenen inte förekommer naturligt på platsen. Dessutom tenderade stenen uppträda i block och var i vissa fall starkt röd (laxröd till lackröd). Allteftersom mer av denna röda granit påträffades visade den sig vara ojämnt röd beroende av fukthalten i joden och skiftade från grått till rött. Den uppfattades också som mycket hård men samtidigt porös då den utsattes för grävmaskinens tryck. Enligt uppgift ska en naturlig åder av denna röda granit finnas inom gravkvarter 6 där den påträffas vid grävande för nya kistbegravningar på ca 1,5 m djup (muntl uppgift Johan Pern kyrkogårdsförvaltningen). Det tycks som om man fyllt upp området med sprängda eller uppgrävda stenmassor. Möjligen kommer de från början från andra delar av kyrkogårdsområdet. I stenmaterialet fanns inget inslag (som murbruk) som visar att stenen tillhört någon konstruktion. Den röda graniten förekom från strax norr om bogårdsmuren

(figur 30) upp till gravkapellet och ned till de stora träden öster om kapellet (figur 36). Den röda graniten fanns även vid etapp 4.

Schaktet som löpte från gravkapellet mot öster inom etapp 3 grävdes 0,9 m brett och 0,5- 0,6 m djupt. I detta parti var gruslagret för grusgången tunt ca 0,05 m och under detta fanns ett 0,4 m tjockt lager av sten 0,2-0,3 m stora med stort inslag av sand och grus. Stenmaterialet utgjordes av röd granit blandat med gråsten där den röda graniten förekom i schaktet framför gravkapellet men avtog i omfattning mot öster. I öster fanns istället enstaka bitar av stortegel ibland gråstenen. Stenlagret uppfattades som en relativt recent uppfyllning av området. På ca 0,5 m djup fanns den grå leran med enstaka stänk av tegel.

Figur 34. Området söder om gravkapellet var uppfyllt av sand och grusmassor med ett stort inslag av röd granit.

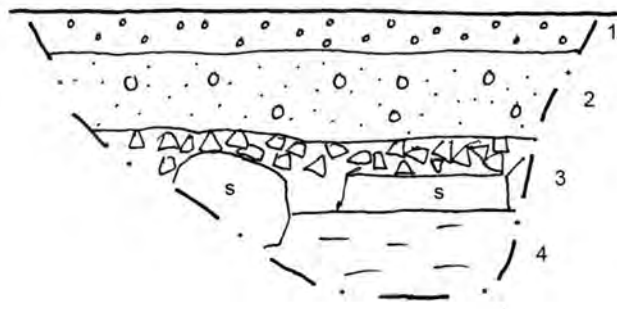
Figur 35. T.v Schaktet upp mot gravkapellet sett mot väster.

Figur 36. T.h. Schaktet från gravkapellet mot öster. I bakgrunden ses den nya delen av kyrkogården gravkvarter 10, samt Mariakyrkans nordöstra hörn. Foto mot Ö.

Borrhöpar 1-4 samt grop vid gravkapellet

Borrhöparna 1-4 grävdes på de platser som bergvärmeborrningen var tänkt att ske. Borrhöparna skulle av tekniska skäl ligga ca 10 m ifrån varandra. De stora träden öster om gravkapellet skulle dock försvåra borrhöpararbetet där borrhöpar kräver en viss höjd. Efter samråd mellan projektledning, entreprenörer och arkeolog avbröts arbetet med att gräva enstaka borrhöpar och istället grävdes ett långt schakt från öster till väster. Borrhöpar kunde efter detta beslut placeras varsomhelst i schaktet och ledning dras mellan dessa hål. Borrhöparna grävdes precis som schaktet ca 0,6 m djupt. Lagerbilderna i borrhöparna såg ut som övriga schaktet förutom för borrhöpar 1 (se vidare A16 nedan).

Figur 37. Sektionsritning i borrhöpar 4. Skala 1:20. Lagerbeskrivning. 1, Grus. 2, Hård packad sandigt grus grått med småsten. 3, Röd granit (kross-block) blandat med sand. 4, Grå lera.

Gropen vid gravkapellet uppgick till 2 x 1 m i ytan och ca 2 m djup. Från gropen borrhöparades hål i väggen in i kappellets källare för indragning av bergvärmen. Lagren vid gropen var helt omrörda och recenta vilket troligen har skett i samband med gravkappellets uppförande.

A15- bogårdsmur

Schaktet löpte igenom en smal öppning av bogårdsmuren på kyrkogårdens norra del. Muren är en skalmur som i detta parti ca 1 m bred och ca 0,8 m hög lagd av skarpkantad natursten och bearbetad sten. Muren tycks vara anlagd genom att ha grävts ned i marken ca 0,1-0,15 m djupt. Muren ger ett relativt modernt intryck och den är sannolikt anlagd i modern tid. Dock tycks gränsen vara gammal då den går att följa i äldre kartmaterial.

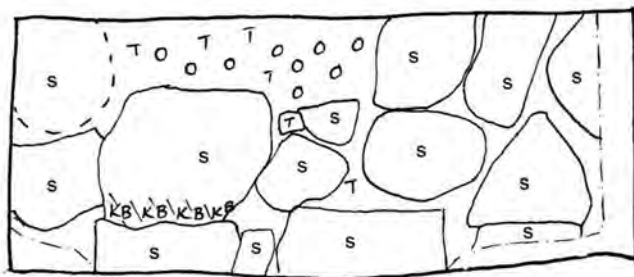

Figur 38. Schaktning vid öppning i bogårdsmur. Foto mot SV.

A16- stenkonstruktion

När borrhrop 1 skulle grävas påträffades en kraftig stenkonstruktion. Detta medförde att platsen inte ansågs som lämplig för borrhopp utan bergvärmeröret skulle istället förläggas i det närliggande schaktet. Stenkonstruktionen ligger således kvar i orubbat läge.

I borrhropen som mätte 4 x 1,6 m (V-Ö-riktning) framkom en stenkonstruktion som låg direkt under det marktäckande gruslagret som ca 0,15 m tjockt. Konstruktionen utgjordes av stora relativt flata rundade naturliga grästenar som låg tätt ihop ca 0,5 - 1 m i diameter. På en av stenarna fanns hårda kalkbruksrester. I den norra delen av gropen fanns omblandat sandigt grus med inslag av stortegel. Teglet uppfattades som relativt dåligt bränt. Utifrån gropens begränsade yta var det inte möjligt att avgöra någon form på konstruktionen som antas fortsätta utanför gropen i alla riktningar. Dock fanns det inga spår av konstruktionen i det närliggande schaktet eller i borrhrop 2. Det var heller inte möjligt att se om stenen förekom i fler skift eller vad som fanns under den.

Figur 39. Planritning av borrhrop 1, A16 som utgjordes av en kraftig stenkonstruktion. På planen markerar s = sten, T= tegel (stortegel), KB= kalkbruk. Prickstreckad kant anger gräns för schaktmassor. Ritning i skala 1:50.

Figur 40. Stenkonstruktion A16 i borrhrop 1, vilken låg direkt under det marktäckande gruset. Måttstocken anger 2 m. I bakgrunden anger 2 m. I bakgrunden Mariakyrkans NV-del. Foto mot S.

Det är oklart vad stenkonstruktionen representerar. På kartöverlägget från 1810 finns det troliga läget för den äldre stigluckan inprickat, samt läget för tegelugnar och/eller biskopshuset (figur 5). Jämför man läget för A16 med dessa konstruktioner tycks den ligga relativt mitt emellan. A16 kan utgöra grunden till kyrkogårdens norra stiglucka men konstruktionen skulle även kunna ingå i en tegelugn eller ett biskopshus som legat på platsen. Jämför man stenarna i A16 med stenarna som fotograferats av en privatperson på 1950-talet som är tagna inom gravkvarter 10 är stenstorleken överensstämmande (jmf fig 6 i Wikström 2007, s 14).

Etapp 4

Till etapp 4 har schakt inom gravkvarter 10 förts, alltså schakt som grävts väster om gravkapellet (figur bilaga 1). Schaktet för bergvärmen löpte ca 20 m från gravkapellet mot öster och följde grusgången mellan gravarna. Schaktet var ca 1 m brett och 0,6 m djupt. Även el lades ned i detta schakt men elschaktet fortsatte genom hela gravkvarteret och svängde vid dess slut upp mot norr längsmed gravkvarterets västra kant (se figur 10). Elschaktet grävdes med kabelskopa ca 0,5 m brett och 0,6-0,7 m djupt. Elschaktet följde delvis befintligt el och teleschakt.

Figur 41. Schakt för ny eldragning på kyrkogårdens nordvästra del vid gravkvarter 10. Foto mot NO.

Vid grävning i grusgången genom gravkvarter 10 kunde det konstateras att hela området var uppfyllt av steniga fyllnadsmassor, blandat med gulbrun sand och grus. Detta fyllnadslager var ca 0,5 m tjockt. I botten av schaktet fanns ljus varvig glacial lera. Själva grusgångens gruslager var ca 0,1 m tjockt. Denna uppfyllnad av recenta stenfyllda massor har troligen skett i samband med anläggandet av den nya kyrkogårdsdelen. Utfyllnaden var koncentrerad

till grusgången vilket var tydligt i tvärschaktet vid gravkvarterets västra del. Utschaktningen och uppfyllnaden av området i grusgången hade förstört eventuella spår av tidigare aktiviteter.

Längs med gravkvarterets västra kant löpte schaktet mellan häcken som utgör kyrkogårdens avgränsning samt gravvårdar som ligger vid kyrkogårdens NV hörn. Längs denna sträcka var marken inte utschaktad och uppfylld utan här fanns istället överst gräs och under detta ca 0,3 m tjock myllig matjord. Under matjorden fanns opåverkad grågul siltig lera ned schaktbotten på 0,7 m djup. I matjordslagret noterades recenta inslag som; en skärva av porslin från en kopp, en bit fönsterglas, en tennknapp, en skärva av en stengodskanna (trol. Seltzerkrus). Inga fynd har omhändertagits.

Elledningen fortsatte från fastighetsgränsen vid kyrkogården vidare mot nordväst över Olofsgatan. Detta arbete beställdes av Vattenfall och utfördes av gatu- och fastighetskontoret på Sigtuna kommun efter beslut från Länsstyrelsen i Stockholms län (431-33058-2012). Se separat skrivelse i bilaga 2.

Sammanfattning

Efter beslut från Kulturmiljöenheten, Länsstyrelsen i Stockholms län har Upplandsmuseet, avdelning Arkeologi, utfört en schaktningsövervakning i samband med markarbeten för bergvärme och el. Arbetet skedde på Mariakyrkans kyrkogård i Sigtuna under hösten 2012. Schaktet för bergvärmekulverten grävdes från Mariakyrkans norra fasad mot väster upp till den grusgång som leder centralt över kyrkogården i N-S riktning. Därefter löpte schaktet i denna grusgång mot norr upp till gravkapellet. Söder om gravkapellet grävdes schakt för bergvärmeborrningen samt schakt för el genom och väster om gravkvarter 10 på kyrkogårdens NV-del. Schaktet för bergvärme var ca 1 m brett och 0,8 m djupt och schaktet för ny el var ca 0,5 m brett och 0,7 m djupt.

I schakten påträffades ett dike som troligen omgivit kyrkobyggnaden på 1700-talet samt ett flertal gravar. Gravarna utgjordes av en bendepå med kranier från 16 individer, tre intakta gravar samt rester efter tidigare skadade och omdeponerade gravar. Vidare påträffades en stenkonstruktion som kan vara resterna efter kyrkogårdens norra stiglucka. Stenkonstruktionen skulle också kunna vara rester efter de tegelugnar eller det biskopshus som ska ha legat norr om kyrkan inom nuvarande gravkvarter 9.

Figur 42. Tassavtryck efter en liten katt på en dåligt bränd stortegelbit påträffad vid A16.

Administrativa uppgifter

Plats: Mariakyrkan, Sigtuna 2:41, 2:42 och 2:37. Sigtuna stad och kommun, Uppland
RAÄ nr: Sigtuna 195:1
Fornlämningstyp: Medeltida stadslager
Typ av undersökning: Schaktningsövervakning
Orsak till undersökningen: Markarbeten för bergvärme
Uppdragsgivare: Sigtuna församling
Fältundersökningsperiod: 2012-08-10 – 2012-09-24
Upplandsmuseets projektledare: Anna Ölund
Upplandsmuseets dnr: Ar-366-2012
Upplandsmuseets projektnr: 8413
Länsstyrelse: Stockholms län
Länsstyrelsens handläggare: Carl-Henrik Ankarberg
Länsstyrelsens beslutdatum: 2012-07-11
Länsstyrelsens diarienummer: 431-20642-2012
Kordinatsystem: -
Höjdsystem: -
Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv
Fynd: Inga fynd

Referenser

Lantmäteriakter

Lantmäteristyrelsens arkiv LSA. Mariakyrkan, Sigtuna.

A88-1:1	1636	Geometrisk avmätning
A88-1:5	1810	Ägodelning
A88-1:8	1862	Tomt och gatureglering

Litteratur

Andersson Karin & Hildebrand Agneta. 2002. Byggnadsarkeologisk undersökning. Det murade huset. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

Hjorth Agnete & Edéus Anne-Marie. 1995. Sigtunabilder. Hus och människor i gamla Sigtuna. Stockholm.

Jansson Kristina. 2005. Gravplats en trappa ner. Tolv gravar och en guldgubbe påträffade i Brahekyrkans kor inför byggnation av en brandutrymningstrappa. Särskild arkeologisk undersökning. Arkeologisk rapport 2005:41. Jönköpings Läns Museum.

Jonsson Magdalena. 2006. Algutsboda kyrkogård. Kyrkoantikvariska rapporter 2006. Kalmar läns museum.

Kiffer-Olsen Jacob. 1993. Grav og gravskik i det meddelalderlige Danmark: 8 kirkegårdsudgravninger. Aarhus universitet. Højbjerg.

Kjellberg Joakim. Manus. Domkyrkan. Arkeologi i norra transeptet. Upplandsmuseets rapporter 2011:04. Uppsala.

Kjellström Anna. 2010. Tillsammans i evighet. Osteologiska aspekter på flerpersongravar i Sigtuna. I *Situne Dei*. Årsskrift för Sigtunaforskningen 2010. Red. Edberg, R & Wikström, A. Sigtuna Museum.

Ohlsén Marie. 2008. Medeltida kyssar i Lönnås. Arkeologisk förundersökning. Rapport 2008:123. Östergötlands Länsmuseum.

Olsson Robin 2006. I de dödas närhet. Grundförstärkning och ombyggnation i Uppsala-Näs kyrka. Arkeologisk schaktningsövervakning. Uppsala-Näs socken, Uppsala kommun, Uppland. Upplandsmuseets rapporter 2006:20.

Redin Lars. 1976. Lagmanshejdan. Ett gravfält som spegling av sociala strukturer i Skanör. *Acta Archaeologica Lundensia*. Series in 40. Lund.

Ros Jonas. 2009. Stad och gård. Sigtuna under sen vikingatid och tidig medeltid. OPIA 45. Uppsala universitet.

Styrfält Fredrik. 1997. Historien om Mariakyrkan: byggenskap och restaurering. I *Mariakyrkan i Sigtuna. Dominikanerkonvent och församlingskyrka 1247-1997*. Minnesskrift med anledning av 750-årsjubileet. Red Sten Tesch. Sigtuna Museers Skriftserie 7.

Tesch Sten 1997. Fragment av en klosterhistoria. Arkeologiska undersökningar 1895-1977. I *Mariakyrkan i Sigtuna. Dominikanerkonvent och församlingskyrka 1247-1997*. Minnesskrift med anledning av 750-årsjubileet. Red Sten Tesch. Sigtuna Museers Skriftserie 7.

Tesch Sten 1997. Maktpolitik och kyrkobyggande. Sigtuna vid tiden för Mariakyrkans invigning. I *Mariakyrkan i Sigtuna. Dominikanerkonvent och församlingskyrka 1247-1997*. Minnesskrift med anledning av 750-årsjubileet. Red Sten Tesch. Sigtuna Museers Skriftserie 7.

Tesch Sten. 2006. På fast grund. Om det äldsta stenkyrkobyggandet i Sigtuna. I *Hikuin* 33, s 201-222. Kirkearkæologi i Norden 8. Förlaget Hikuin Mosegård. Højbjerg.

Wikström Anders 2006. Den svårfångade kronologin. Om gravsstratigrafi och problem med dateringen av Sigtunas tidigmedeltida kyrkor. I *Hikuin* 33, s 223-238. Kirkearkæologi i Norden 8. Förlaget Hikuin Mosegård. Højbjerg.

Wikström Anders 2007. Brandstationstomten Sigtuna 2:44, 2007. Rapport Arkeologisk förundersökning. Meddelanden och Rapporter från Sigtuna Museum nr 32. Sigtuna.

Wikström Anders. Sigtuna museum. Undersökningsplan för arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning vid Mariakyrkan inom fornlämning 195:1, Sigtuna, Uppland. 2007.

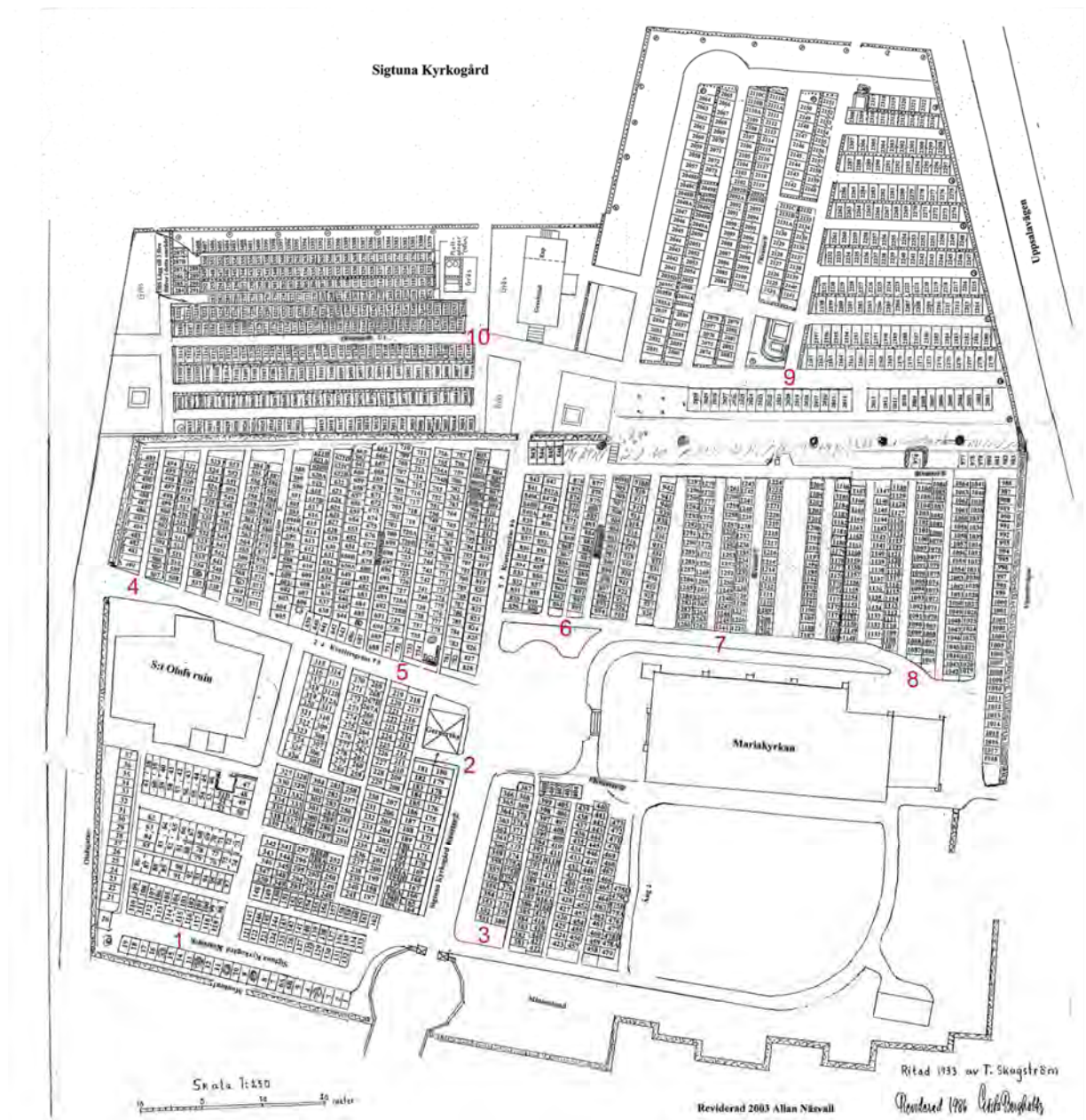
Wikström Anders & Viberg Andreas 2009. Sigtuna Dominikanerkonvent Raä 30, Up, 2009. Arkeologisk forskningsrapport. Meddelanden och Rapporter från Sigtuna Museum nr 45. Sigtuna.

Muntliga uppgifter

Herman Bengtsson, Huzeliusprojektet Upplandsmuseet.
Johan Pern, Kyrkogårdsförvaltningen, Sigtuna församling.

Bilaga 1. Mariakyrkans kyrkogård, kvartersindelning

Figur. Gravkarta över Mariakyrkans kyrkogård senast reviderad 2003, samt med tillägg av röda siffror av författaren. Skalangivelsen ej korrekt. Erhållen från Kyrkogårdsförvaltningen Sigtuna församling.

Bilaga 2. Schaktövervakning i Olofsgatan

2012-10-26
Dnr Ar-497-2012

Länsstyrelsen i Stockholms Län
Enheten för kulturmiljö
Box 22067
104 22 Stockholm

Angående arkeologisk schaktövervakning, fornlämning RAÄ Sigtuna 195:1, Sigtuna kommun (Ist dnr 431-33058-2012).

Vattenfall avsåg att lägga ned ny elkabel i Olofsgatan i Sigtuna i syfte att förstärka elförsörjningen till Mariakyrkan och kyrkogårdsområdet. I samband med detta arbete har Upplandsmuseet genom undertecknad genomfört en schaktövervakning enligt länsstyrelsens beslut 2012-10-02. Arbetet skedde den 3 oktober 2012 och tog en halv arbetsdag i anspråk. Arbetet var en fortsättning på de ledningsarbeten som skett inne på Mariakyrkans kyrkogård (Ist dnr 431-20642-2012) vilket finns avrapporterat i: Ölund 2012. Arkeologi vid Mariakyrkan i Sigtuna. Upplandsmuseets rapporter 2012:21.

Schaktet löpte från Mariakyrkans kyrkogård nordvästra hörn över Olofsgatan till trottoaren och ett elskåp på västra sidan av Olofsgatan (se figur 1). Schaktet berörde fastigheterna Sigtuna 2:42 (kyrkogårdens parkering) samt 2:152 (gatumarken). Schaktet var ca 15 m långt, med en bredd på 0,6 m och ett djup på 0,7 m under befintlig markyta.

Vid hörnet av kyrkogården löpte schaktet ca 2 m i en gräsyta. I denna del fanns ett 0,3 m tjockt matjordslager och under detta naturlig gråbrun lera. Gatumarken var helt uppfylld av recenta massor i form av fyllning för nuvarande körbana samt en äldre vägbeläggning samt fyllning för denna. Opåverkad naturlig marknivå nåddes ej pga exploateringens djup om 0,7 m. Vid trottoaren påträffades el och telekablarna vilka vid anläggandet rört runt delvis äldre kulturlager. I dessa omrörda massor fanns bitar av taktegel (vingtegel), buteljglas, en bit slagg samt yngre rödgods. Materialet pekar mot tidperioden 1800-1900-tal.

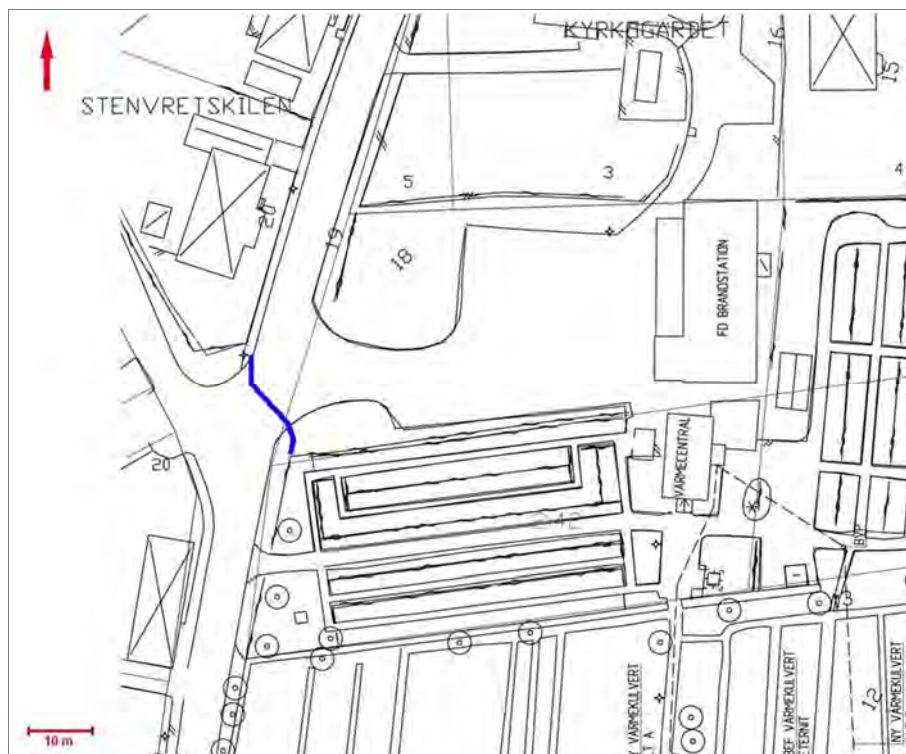
Sammanfattningsvis fanns inga synliga spår efter äldre lämningar i schaktet i Olofsgatan. Någon rapport utöver denna skrivelse kommer inte att produceras.

Upplandsmuseet

Bent Syse
Bitr. museichef

Anna Ölund
Arkeolog / Antikvarie

Kopia till: Sigtuna kommun Stadsbyggnadskontoret.
Sigtuna Museum
Riksantikvarieämbetet
Stockholms läns museum

Figur 1. Situationsplan över schaktet för ny elledning i Olofsgatan.

Figur 2. Schakt för el över Olofsgatan i Sigtuna, i norra delen av fornlämningsområdet för Sigtuna stadslager Raä 195:1. Schaktet löpte från ytan bakom elskåpen i bildens högra kant till elskåpet i bildens vänstra. Schaktet grävdes till övervägande del i recenta fyllnadsmassor. Foto Anna Ölund Upplandsmuseet.